

УДК 378.016

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Химинець В.,
м.Ужгород

Сучасна людина, наділена можливістю мислити, аналізувати, прогнозувати, підпорядкувала і, в значній мірі, змусила всі природні екосистеми працювати на свої споживацькі потреби, нещадно вичерпуючи їх ресурси та можливості. Розширення еколого-економічної сфери впливу людини до всепланетарних масштабів стало основною причиною втрати рівноваги між природними системами підтримки життя та індустріальними, технологічними і демографічними потребами урбанізованого суспільства. Науковці і спеціалісти, що працюють у галузі вивчення та прогнозування наслідків незворотних, експоненційно наростаючих процесів руйнування «сфери життя», стверджують, що розв'язати створені людством упродовж тисячоліть проблеми через розроблення та впровадження екологічно чистих і ресурсозберігаючих технологій вже неможливо. Зумовлено це тим, що за останні десятиліття внаслідок демографічного вибуху і росту урбанізованих потреб кожної людини, загальна величина природної продукції, яку споживає людство, зросла в десятки, а в окремих випадках у сотні, разів. У той же час можливості природи вичерпні і саме тому в розділеному на багатих і бідних світі точиться неперервна боротьба за розподіл та використання природних ресурсів, яка чимдалі набуває все більших масштабів і в недалекому майбутньому може набути навіть характеру внутрішньовидової боротьби за існування.

Мета дослідження: Вказані тенденції розвитку і можливі наслідки еколого-економічної катастрофи, що насувається, змушують світове товариство на зламі століть задуматися над пошуками радикальних змін пріоритетів свого розвитку. Сьогодні вже зрозуміло, що будь-яке техніко-технологічне нововведення вимагає додаткових витрат енергії, сировини, воно зумовлює появу додаткової кількості відходів і шкідливих речовин, тобто приводить до ще більшого навантаження на природу. Урбанізований шлях розвитку науки і техніки зумовлений споживацькими інтересами суспільства, а тому зорієнтований лише на ріст потужностей виробничої сфери та економічне зростання, є безперспективним, таким, що веде до всебічного

поглиблення еколого-економічної кризи. Тому в основу природоспоживацької діяльності людства потрібно поступово закладати новий світогляд – еколого-економічну парадигму – ідею сталого розвитку. Така природоцентристська ідеологія висуває новий погляд на взаємовідносини людства і довкілля. Головним тут є визнання залежності кожної людини і людства в цілому від біосфери та її можливостей. У таких підходах акценти в розвитку науково-технічного прогресу потрібно змістити з техногенно-економічного на гуманістично-екологічне спрямування, а природні ресурси слід розглядати не тільки як засіб розвитку продуктивних сил, але й як фактор середовища, в якому живе людство.

Розглянемо суть еколого-економічних компетентностей. Значна частина проблем у взаємовідносинах сучасного суспільства з природою обумовлена відсутністю еколого-економічної культури та еколого-економічної свідомості як на суспільному, так і на особистісному рівнях. Компетентнісний підхід націлює освіту на формування та розвиток базових і предметних компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо) якими мають володіти учні після закінчення школи. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини в тих, чи інших питаннях.

Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Компетентнісний підхід скеровує освіту на формування цілого набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), котрими мають оволодіти учні під час навчання в школі. Традиційна система освіти акцентувала основні зусилля на набуті знань, умінь і навичок, що догматично абсолютизувало знання і формувало знаннєвий підхід до навчання. Основна увага при цьому фокусується на самих знаннях, а те для чого вони потрібні, залишається поза увагою. Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку в учнів здатності прак-

тично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. При цьому школа формує у випускника високу готовність до успішної діяльності в реальному житті. В такій концептуальній схемі вчителі і учні апіорі орієнтуються на особистісно орієнтовані і діяльнісні моделі навчання. Це вимагає від учителя змістити акценти у своїй навчально-виховній діяльності із інформаційної до організаційно-управлінської площини. У першому випадку учитель відіграв роль «ретранслятора знань», а в другому – організатора освітньої діяльності. Змінюється й модель поведінки учня – від пасивного засвоєння знань, до дослідницько активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Процес учіння наповнюється розвивальною функцією, яка стає інтегрованою характеристикою навчання. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і включає знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

Прийнято вважати, що свідоме і бережливе ставлення до природи, її багатств повинно формуватися з дитинства, у сім'ї, школі і можливе воно лише за умови активного формування екологічної свідомості та культури, накопичення систематичних знань у цій галузі. Зумовлено це тим, що всі проблеми у взаємовідносинах суспільства й природи починаються з втрати еколого-економічної культури на рівні особистісних цінностей [1; 2; 3]. У наш час загальна культура вважається основою формування вищих духовних запитів людини, її життєво ціннісних пріоритетів. Еколого-економічна культура виступає мірилом моральної зрілості людини, її здорового глузду в багатьох вчинках та діях, і, будучи глибоко закоріненою в підсвідомості, зовні проявляється як наявність, або відсутність здорового глузду в певних діях окремого індивіда чи то й всього суспільства. Це такий напрям людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать нормальне існування сучасної цивілізації та її сталий розвиток у майбутньому.

В основу концепції сталого розвитку, згідно з прийнятою «Програмою дій» (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), мають бути закладені наступні обов'язкові правила [3]:

- забезпечення психічного розвитку та здоров'я людини є основним завданням життєдіяльності кожного суспільства;
- визначення розумної й достатньої межі задоволення власних матеріальних потреб людини;
- прагнення охороняти основні екосистеми Землі та опанувати знання про управління природними ресурсами;
- узгодження національних екологічних політик та створення міжнародних проєкологічних структур;
- розвиток прав, свобод й активності громадян.

Стратегія сталого розвитку передбачає, що продуктивні сили, структура економіки, спеціалізація та розміщення виробничих галузей у сучасних умовах мають якнайтісніше узгоджуватися з наявними природними ресурсами, продуктивним, відтворювальним і асиміляційним потенціалом навколишнього середовища. Більше того, рівень та характер використання природних ресурсів, насамперед земельних, водних і мінерально-сировинних, масштаби і напрямки вкладання фінансових ресурсів, організація

техніко-технологічного та організаційного прогресу мають бути узгоджені не лише з поточними, а й з перспективними потребами соціуму.

Науковці і спеціалісти, які працюють у цій сфері, стверджують, що без формування нової еколого-економічної освітньої моделі стати на шлях сталого розвитку і змінити ситуацію на краще неможливо. Під еколого-економічною освітою розуміють безперервний процес навчання, виховання і розвитку, спрямований на формування еколого-економічної культури та відповідальності кожної особистості за охорону і поліпшення стану навколишнього середовища. Еколого-економічну культуру в таких підходах слід розглядати як напрям людської діяльності та мислення, від якого залежать сучасні умови існування та найближче майбутнє людства. З одного боку, вона виступає в ролі теоретичної галузі знань про місце людини в біосфері, а з іншого, це – сукупність певних дій, технологій та наслідків взаємодії людини з природою. В цьому контексті саме рівень еколого-економічної культури особистості та спільноти в цілому визначає стан природного довкілля і внутрішній світ кожної людини. При цьому особливого значення набуває процес виховання в кожній людині сучасного еколого-економічного світогляду, бережливого ставлення до природи, розуміння домінант природних благ над штучно створеними матеріальними цінностями, усвідомлення розумної необхідності власних потреб, відсутності споживацької психології, готовності добровільно підпорядкувати свої інтереси законам природи, інтересам розвитку суспільства. Тільки через процес навчання і виховання людство у змозі виробляти необхідну інформацію, яка реально створить умови для сталого еколого-економічного розвитку цивілізації. Еколого-економічне навчання і виховання – це неперервний психолого-педагогічний процес, спрямований на цілеспрямоване формування у людини:

- знань наукових основ природокористування;
- необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації й активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних відновлювальних і невідновлювальних ресурсів;
- переконаного бажання перестати змінювати навколишнє середовище необдумано й безвідповідально;
- потреби естетичного сприймання природи і світогляду, заснованого на гуманістичних ідеалах.

Головним завданням еколого-економічного виховання має стати формування нового типу свідомості, на основі якої відбудеться «...олюднення природи й оприроднення людини» [4]. Нова екологічна свідомість має носити синкретний характер, тобто логічно включати в себе всі попередні типи свідомості (магічну, релігійну, наукову), а не відмежовуватися від них. Тобто освітянські заклади покликані виховувати молодь у душі любові до рідного краю, глибоких знань його історичної спадщини, охорони навколишнього середовища, науково обґрунтованого використання природних багатств (землі, лісу, води, корисних копалин тощо) [5].

Природоохоронна освіта не під силу вчителю одного предмета, це робота багатопланова, безперервна і розвиваюча, її доцільно реалізувати комплексно з уча-

стю вчителів початкових класів, учителів-предметників і працівників позашкільних установ. Особливу увагу при цьому слід приділяти питанням економічного розвитку регіонів, розробці їх сировинних ресурсів, особливостям формування виробничих галузей та екологічній ситуації в регіонах. Особливою ланкою системи еколого-економічної освіти є сімейне виховання, яке закладає основи світогляду та ціннісних пріоритетів і орієнтацій людини. Система дошкільного навчання і виховання покликана формувати мотиваційну основу майбутньої еколого-економічної свідомості. Еколого-економічне виховання дошкільників передбачає відповідний рівень знань та певних норм і правил поведінки в цій сфері.

Головним завданням еколого-економічної освіти сучасної освітньої системи можна вважати:

- засвоєння наукових знань про взаємозв'язок та взаємовплив природи, суспільства і людської діяльності;
- розуміння багатогранної цінності природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема;
- формування в учнів знань про цілісну наукову картину світу, взаємозв'язок і протиріччя між природою і суспільством;
- оволодіння нормами правильної поведінки в навколишньому середовищі і серед людей;
- розвиток потреби спілкування з природою;
- активізація науково обґрунтованої діяльності з охорони природи й поліпшення навколишнього середовища.

Стратегія еколого-економічної освіти має базуватися на сучасному принципі випереджальності науки над природоперетворювальною діяльністю людей. Природоохоронна робота в школі повинна відповідати завданням гуманістичного виховання, сприяти виробленню у школярів екологічних правил і норм поведінки у природному середовищі і серед людей. Еколого-економічна освіта має бути безперервною і здійснюватися в дошкільний, шкільний, студентський і післядипломний періоди. Сучасний вчитель поряд із загальними еколого-економічними знаннями має володіти світоглядно-ціннісними та морально-етичними засадами еколого-економічної культури. Вимоги та засади еколого-економічної культури необхідно закладати в основу світогляду молоді людини, вони мають стати мірилом її майбутніх дій у сфері природокористування. Загальноосвітня школа покликана виховувати учнів у дусі любові до рідної природи, охорони навколишнього середовища, науково-обґрунтованого використання її багатств і потенціалу. Щоб досягти найбільшого освітньо-виховного ефекту у формуванні еколого-економічних компетенцій, науково-методичні засади еколого-економічної освіти мають розроблятися у тісній співпраці педагогів, психологів, соціологів, ґрунтуватися на сучасних досягненнях психолого-педагогічної науки і практики.

Еколого-економічна модель освіти може ефективно розвиватися лише спираючись на гуманістичну спрямованість та інноваційний потенціал освітнього закладу. Гуманізація

навчально-виховного процесу на всіх рівнях освіти є виявом нового мислення світового співтовариства стосовно глобальних проблем розвитку людства, в тім числі і еколого-економічних. Гуманізація передбачає посилену увагу до особистості загалом, створення найбільшого сприяння розвитку її здібностей, фізичних і моральних якостей. Пріоритетна роль у гуманізації освітньої діяльності належить людинознавчим курсам, завдяки яким молодь краще пізнає навколишній світ, себе в ньому, набуває знань і умінь самоорганізації, саморегуляції своєї поведінки у суспільних та природничих вимірах. Сучасна освіта покликана формувати еколого-економічну відповідальну особистість, яка готова до свідомої діяльності на основі набутих знань та сформованих норм і правил поведінки щодо навколишнього середовища.

В цьому контексті особливої ваги набувають питання координації еколого-економічного навчання і виховання між всіма структурами, які здійснюють освітню діяльність її наступності та оцінці рівнів сформованих знань і культури. Важливими є і питання узгодження навчально-виховної діяльності освітніх закладів, державних установ і громадських організацій, які ведуть роботу в цій сфері. З метою еколого-економічного всеобучу та постійного інформування населення з цих проблем, освіти, державним структурам і громадським організаціям доречно вести активну просвітницьку еколого-економічну роботу через засоби масової організації [9; 10].

Такі підходи до організації навчально-виховного процесу, його еколого-економізації потребують і реалізації нового типу управління освітнім закладом. Насамперед, сучасні підходи потребують створення інноваційного середовища в освітньому закладі, організаційних і фінансово-економічних умов для неперервного підвищення професійної майстерності вчителів, запровадженні партнерських стосунків між учасниками педагогічного процесу. Управління освіти має бути фаховим, прогнозованим і спрямованим на задоволення та розвиток індивідуальних якостей кожної особистості, тобто забезпечувати гуманізацію навчально-виховного процесу. Основним критерієм оцінки роботи освітнього закладу, з боку еколого-економічної свідомості, мають стати результати формування зрілої і всебічно підготовленої особистості, адаптованої до самостійного життя і усвідомленої діяльності в сучасному надзвичайно урбанізованому суспільстві [6; 7; 8; 9].

Висновки. Людство має можливість обрати або шлях еколого-економічної освіти, або шлях до всесвітньої катастрофи і самознищення. Цивілізовані, культурні народи покликані захищати і множити добро, законами і владою утверджувати в суспільстві і суспільній свідомості вищі духовні цінності людського життя. Тільки інтелект і еколого-економічна культура, тобто безперервна освітянська навчально-виховна робота [9-10], можуть впливати на мораль суспільства і перевести його взаємовідносини з біосферою на шлях розумно обґрунтованого існування.

Література та джерела

1. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика / Валентин Семенович Крисаченко. – К., 1996. – 352 с.
2. Дробноход М.І. Пріоритети стійкого екологічно безпечного розвитку / Микола Іванович Дробноход // Освіта і управління. – 1997. – № 3. – С.5-18

3. Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна / За ред. М.І.Дробнохода. – 2002. – 104 с.
4. Шепє В.В. Екоонтологічний тип свідомості / Василь Васильович Шепє // Ідея. – 1993. – №3. – С. 239-245.
5. Химинець В.В. Особливості еколого-економічного виховання в процесі становлення молодї особистості / В.В.Химинець, В.В.Химинець // Науковий вісник УжНУ. «Економіка». – 2001. – Випуск 7. – С.139-145
6. Химинець В.В. Психолого-педагогічні основи еколого-економічного виховання в сучасній школі В.В.Химинець, В.В.Химинець // Науковий вісник УжНУ. «Економіка». – 2001. – Випуск 9. – С. 359-364
7. Химинець В.В. Освітнянські аспекти сталого еколого-економічного розвитку / Василь Васильович Химинець // Директор школи. – 2001. – № 46-47. – С.10-11
8. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Закарпаття / Василь Васильович Химинець. – Ужгород, 2004. – 212с
9. Химинець В.В. Еколого-економічні підходи до управління освітнього закладу / Василь Васильович Химинець // Освіта Закарпаття. – 2005. – №2. – С.22-24
10. Химинець В.В. Еколого-економічні основи навчально-виховного процесу в сучасному освітньому закладі / Василь Васильович Химинець // Освіта Закарпаття. – 2007. – №5. – С.39-42

В роботі розглянуто особливості формування еколого-економічних компетенцій у сучасній школі. Показано, що еколого-економічне навчання і виховання – це неперервний психолого-педагогічний процес, спрямований на формування у людини відповідних знань, культури та свідомості.

Ключові слова: навчання.

В работе рассмотрены особенности формирования эколого-экономических компетенций в современной школе. Показано, что эколого-экономическое обучение и воспитание – это непрерывный психолого-педагогический процесс, направленный на формирование у человека соответствующих знаний, культуры и сознания.

Ключевые слова: обучение.

The author of the article has considered the peculiarities of ecological and economic competencies formation in the current school. It has been stated, that ecological and economic education is a continuous and uninterrupted psychological process which is directed towards the formation of knowledge, culture and consciousness of a person.

Key words: education, upbringing, ecology, economic, competencies.